

Onttinen kommunismi – terveen järjen universaaliteoria

S. Albert Kivinen

Mahdollisen lukijan rauhoittamiseksi: ontillisella kommunismilla ei ole mitään tekemistä poliittisen kommunismin kanssa. Onttinen kommunismi voidaan tiivistää teesiin: "Maailmassa on monia yksilöitä. Näillä yksilöillä on erilaisia yhteisiä (ja erottavia) piirteitä".

Lukija ehkä tuhahtaa: "Tuo nyt on nollatutkimusta pahimmillaan. Totta kai maailmassa on monia yksilöitä, ja näillä yksilöillä on erilaisia yhteisiä piirteitä. Kanarialinnut, kultasormukset ja voikukat ovat kaikki keltaisia, joten voimme sanoa, että keltaisuus on niiden eräs yhteinen piirre.

Useimmilla ihmisillä on nenä, joten voimme sanoa, että nenällisyys on eräs ihmiskunnan enemmistön yhteinen piirre. Miksi jauhaa mokomia latteuksia?"

Sydäntäni lämmitää, jos lukijan ensi reaktio on yllä kuvatun kaltainen. Onttinen kommunismi on todellakin terveelle järjelle itsestään selvä asia (samaa mieltä oli akateemikko G. H. von Wright, kun asia tuli puheeksi); mutta filosofissa ei juuri mikään ole itsestään selvää. On kilpailevia koulukuntia, jotka poikkeavat terveestä järjestä enemmän tai vähemmän eri suuntiin. Se ongelma, jota kiista tässä koskee, tunnetaan yleiskäsitteiden eli *universaalien* ongelmana, jota on Platonin ajoista saakka pohdittu.

Maailmassa on monia ihmisiä. Onko jokin Yksi, joka tekee ihmisistä ihmisiä? Onko tuo Yksi jotakin yksilöstä riippumatonta, "Platonin taivaassa" sijaitsevaa, onko se kokonaisena ja jakamattomana läsnä jokaisessa ihmisessä, tai onko Yksi jaettu moneen osaan niin että jokainen on saanut oman osansa? Tai kenties ei ole mitään yhteistä?

200-luvulla elänyt uusplatonikko Porfyrios mainitsee *Eisagoge*-teoksensa johdannossa kysymyksiä, jotka virittävät universaaleja koskevan keskustelun keskiajalla:

Minä vältän syvempiä kysymyksiä ja yritän muutamin sanoin selittää yksinkertaisemmat käsitteet. Esimerkiksi panen syrjään eräiden sukuja ja lajeja koskevien syvällisten kysymysten tutkimisen, koska sellainen tehtävä vaatii yksityiskohtaisempaa tutkistelua: 1) Ovatko suvut ja lajit olemassa itsessään vaiko vain ajatuksissamme, 2) Jos ne ovat olemassa, ovatko ne aineellisia vai aineettomia ja 3) Ovatko ne olemassa irrallaan vai aistikohteissa ja niistä riippuvia? (Suom. Mika Oksanen)

Universaaliteorioita voidaan luokitella eri tavoin. Ehkä parhaan ja ajankohtaisimman taksonomian löytää D. M. Armstrongin kaksiosaisesta teoksesta *Universals and Scientific Realism* (Cambridge University Press 1978). (– Armstrongin taksonomiasta ks. laatikko.)

Armstrong kannattaa positiota, jota keskiajalla luonnehdittiin *universalialia in rebus* (universaalit yksityisoloissa). Tätä kantaa kutsutaan usein aristotelismiksi, vaikka Aristoteleen oma kanta on tietysti liian monimutkainen kuvattavaksi yhdellä iskulauseella. Armstrong mainitsee "suuren realistisen tradition", jonka edustajiin lukeutuvat mm. Aristoteles, Autuas Duns Scotus, Intian Nyaya- ja Vaisesika-koulukunnat, meidän vuosisadallamme mm. W. E. Johnson, Gustav Bergman ja P. E. Strawson.

Aristoteles sanoutuu monessa kohdassa selvästi irti Platonista: "Unohdettakoon ideat, sillä ne ovat hölynpölyä" (*An. Post* 80a 32) ja toisaalta "Ihminen on ihmisen prinssiipi yleisesti, mutta mitään universaalia ihmistä ei ole olemassa" (*Meta* 1071 a 19).

"Jo muinaiset kreikkalaiset"

Ajatus yksilöiden yhteisistä piirteistä löytyy jo Platonin Theaitetos-dialogista. Sokrates pohtii selitystä (logos) ja sanoo mm.:

Jos tavoitat joka asiasta sen erityispiirteen, joka erottaa sen kaikista muista, tavoitat eräiden mukaan tuon asian selityksen. Mutta niin kauan kuin pääset vain johonkin yhteiseen piirteeseen asti, selityksesi pätee kaikkiin asioihin, joilla on tuo yhteinen ominaisuus. (Theait. 208 d.).

Siinä ne tulivat, yhteiset piirteet ja yhteiset ominaisuudet. Ideaoppi on vaikea, hämäävä, selityksiä ja perusteluja vaativa oppi, mutta ajatus yhteisistä piirteistä sivuutetaan läpihuutojuttuna.

Onttinen kommunismi vaatii tietenkin kehittelyä. Negatiivinen tehtävä on polemisoida muita koulukuntia vastaan, positiivinen tehtävä esittää yksityiskohtaisesti, mitä tarkoittaa puhe yhteisistä piirteistä.

Universaalikeskustelut alkavat usein juhlaan sävyyn, keskusteluilla Hyvästä ja Kauniista ja Äärettömästä jne. Mutta voidaan myös lähteä liikkeelle arkisemmalla tavalla, filosofoida keltaisista kanarialinnuista, rastiituista ruuduista, rikkinäisistä sukista, nenistä ja aivastuksista. Muutaman esimerkin jälkeen me ehkä opimme näkemään yleisen yksityistapauksissa ja kohottamaan katseemme kohti Valoa (kun olen jo laskenut pääni pölkylle, voin tunnustaa vähän lisää. Olen taipuvainen ajattelemaan, että immanentti realismi on niin sanoakseni normaalitapauksissa oikea kanta, mutta kenties matemaattiset oliot ja objektiiviset itsearvot on tulkittava platonistisesti. Ehkä tämä riittäisi Platonille itselleenkin).

"Yhteiset piirteet" (common features) on sopivan epätekniinen ilmaus, samoin "tunnusmerkki" (Merkmal, nota), "määre" (Bestimmung), "hahmo", "kaavio" (pattern). Näillä sanoilla on tietysti erilaisia käyttäjiä, jotka on pyrittävä erottamaan.

Eräs universaaleihin liittyvä ajatus on, että ne ovat jotakin mitä voidaan sanoa eli *predikoida* yksilöistä, kun taas yksilöitä ei predikoida mistään. Aristoteles tuo tämänkin näkökohdan esiin:

Koska asioista toiset ovat yleisiä ja toiset yksittäisiä (tarkoitin yleisellä sellaista, joka luonnostaan predikoidaan monesta ja yksittäisellä sellaista, jota ei, esimerkiksi ihminen kuuluu yleisiin ja Kallias yksittäisiin), niin pakostakin väitetään joskus jonkin asiaintilan vallitsevan tai olevan vallitsevasta jostakin yleisestä, joskus jostakin yksittäisestä. (De Int 17a38 seqq.)

Kaulanauhajutun opetuksia: heidän yhteinen tunnusmerkkinsä

Elokuun viidentenätoista päivänä vuonna 1785 Versaillesin hovissa vallitsi levoton puheensorina. Sinä päivänä Hänen Eminenssinsä, Strasbourgin ruhtinas-arkkipiispa, kardinaali de Rohan suorittaisi messun hovikappelissa (tämä oli suunnilleen ainoa vuoden päivä, jolloin hänet nähtiin hovissa, sillä kuningatar ei sietänyt häntä). Mutta kardinaali viipyi ja viipyi kuninkaan työhuoneessa. Viimein hän astui sieltä ulos kiihtyneen näköisenä, mutta hän ei ehtinyt pitkällekään, kun ministeri de Breteuil astui työhuoneen ovelle ja huusi henkivartiokaartin pärvystävälle upseerille: "Vangitkaa herra kardinaali!" Kardinaali vangittiin ja kiidätettiin Bastiljiin. Kaulanauhajutun skandaali tuli ilmi. Lähiviikkoina monet seurapiirinaiset kantoivat punakeltaista nauhaa osoittaakseen sympatiaa kardinaalille (ja protestia hallitsijaperheelle): punainen symbolisoi kardinaalin punaista viitaa, keltainen niitä olkia, joilla hän muka joutui Bastiljissa makaamaan (itse asiassa hänellä oli varsin mukava huoneisto käytössään).

Voimme sanoa noista daameista (joiden tarkkaa luetteloa emme tietysti enää pysty antamaan): "Punakeltainen nauha oli heidän yhteinen

tunnusmerkkinsä". Tämä on totta mutta silti meidän ei tarvitse olettaa, että on jokin Punakeltainen Nauha Ylipäänsä, jokin Platonin taivaassa liehuva objekti. Kullakin daamilla oli tietysti oma nauhansa (ehkei edes kaikilla ollut omaa. Kenties Mlle de P:llä ja hänen sisarellaan oli yhteinen nauha, jota he käyttivät vuorotellen, koska saidat vanhemmat eivät antaneet ostaa toista). Mme A:n tunnusmerkki oli nauha 1, Mlle de B:n tunnusmerkki oli nauha numero 2 jne. Jos jokaisella oli oma nauhansa (jätämme mukavuuden vuoksi syrjään yhteisomistuksen), mitä tarkoittaa puhe "yhteisestä tunnusmerkistä"?

Lauseessa "Punakeltainen nauha oli heidän yhteinen tunnusmerkkinsä" on termiä "punakeltainen nauha" käytetty, kuten sanotaan, *geneerisenä* terminä, sanoamaan jotakin useista eksemplareista. Punakeltaiset nauhat ovat eräs esineiden luonnollinen laji tai sortti, josta voidaan sanoa jotakin niinkuin yksittäisistä nauhoistakin. Niinkuin ihminen voidaan predikoida Kalliaasta, kardinaali de Rohanista, kuningatar Marie-Antoinettesta jne., samoin voidaan punakeltainen nauha predikoida yksittäisistä nauhoista.

Punakeltainen nauha oli heidän yhteinen *tunnusmerkkinsä*, mutta tuskin voimme sanoa, että se oli noiden daamiin yhteinen *piirre*. Yhteinen piirre oli pikemminkin *punakeltanauhaisuus* (tai *punakeltaisen nauhan kantaminen* jossakin tilanteessa), mikä voidaan predikoida arvon daameista. Yhteisistä piirteistä tai yhteisistä tunnusmerkeistä puhuminen ei siis ole sama asia.

Sanalla "piirre" on epäilemättä käyttöjä, joissa piirteet ovat partikulaareja. Guisen herttuan Henrin (1500-luvulla) tunsivat parisiilaiset lempinimellä "Arpinaama", koska hänen kasvoissaan oli taistelussa saatu arpi. Voimme sanoa, että tuo arpi oli Guisen herttuan eräs silmiinpistävä piirre, ja tässä tapauksessa piirre on partikulaari. *Arpinaamaisuus* on yhteinen piirre, joka voidaan predikoida todesti niin Guisen herttuasta kuin monista muistakin.

Tässä en malta olla ottamatta herkkua esimerkkiä, joka on Arne Nevanlinnan kirjasta *Isän maa*. Erilaisia sukulaisia kuvatessaan hän mainitsee myös Lennart-sedän, "jonka muistettavin ominaisuus oli vaimon vihlova nauru" (s. 62). Lennart-sedällä oli vaimo, joka nauroi vihlovalla äänellä. Tässä tapauksessa puhe piirteestä alkaa ehkä olla aika venytettyä. Lennart-sedän kyseistä "piirrettä" ei saanut selvillä tarkkailemalla häntä. Oli tarkkailemalla hänen siviilissäätöään ja kuunneltava vaimon naurua. Lennart-parasta sattoi sanoa, ettei hänestä jäänyt mieleen muuta kuin tämä relationaalinen piirre.

Punakeltaisen nauhan yleisempiä opetuksia

Punakeltainen nauha ei ehkä vielä tuota nominalistille vaikeuksia (mehän puhuimme henkilöistä ja nauhoista, siis konkreettisista olioista), mutta tapauksesta on helppo yleistää. Meidän kekseliäs lajimme on tuottanut suuren määrän erilaisia tunnuksia, joita käyttämällä viestitetään erilaisia asioita: nauhoja, ruusukkeita, kokardeja, rintanappeja, epoletteja jne. Ajatellaan seuraavaa sosiaalipsykologista teesiä (SP), joka ei vielä edusta kovin advanceerattua tiedettä:

(SP) *Monien ryhmien jäsenet pyrkivät yhteisen tunnusmerkin käytöllä viestittämään jotakin.*

Jos (SP):n esittää logiikan kanonisella notaatiolla, joudutaan jo nominalistia pyöryttäviin korkeuksiin, toisen *kertaluvun logiikkaan*. Tarvitsemme ainakin kolme toisen kertaluvun kvanttoria: "(EG)" "on ryhmiä jotka...". "(ET)" "on tunnusmerkkien laji, joka..." (ei riitä, että puhumme vain yksittäisistä tunnusmerkeistä vaan meidän on puhuttava niiden lajeista). Kolmantena on propositionaalinen kvanttori "(Ep)" ("pyrkivät viestittämään jotakin"). Jos oletamme, että tarkasteltavissa ryhmissä on ainakin kaksi jäsentä, tarvitsemme vielä ainakin neljä ensimmäisen kertaluvun kvanttoria. Etten syöllistyisi tiedon parantamiseen, on kai syytä kirjoittaa tuo kaava näkyviin, vaikka tiedän, että se on useimmille lukijoille täyttä hepreaa. Voi!:

(EG)(Ex)(Ey)(x=y & x,y G & (ET)(z)(Ew)(z G Tw & (Ep)(Kzw & Vzwp))

Lajit ja suvut, kvaliteetit ja relaatiot kuuluvat olevaisen siinä kuin huonekalut ja persoonat. Onttinen kommunismi tarjoaa erään intuitiivisesti ymmärrettävän lähtökohdan, mutta kuten huomasimme, syville vesille pääsee aika äkkiä.

S. Albert Kivinen toimii dosenttina Helsingin yliopiston teoreettisen filosofian laitoksella. Hän johtaa juuri käynnistettyä tutkimushanketta "Ontologia: kategoria, modaliteetit ja mieli".

laatikkoon:

Universaaliteorioiden taksonomia Armstrongin mukaan:

A. Käsiterealisismi ("Maailmankaikkeudessa on aidosti yleistä", kuten Sven Krohnila on tapana sanoa)

1. Transsendenttien universaalien teoria eli "platonismi" (*universalia ante res*). Universaalit ovat olemassa yksilöistä riippumatta.
2. Immanenttien universaalien teoria eli "aristotelismi" (*universalia in rebus*). Universaalit ovat partikulaarien yhteisiä piirteitä.

B, 3. Partikularismi eli Stoutin universaaliteoria: kvaliteetit ja relaatiot ovat abstrakteja partikulaareja eli *trooppeja*.

C. Nominalismi. On vain partikulaareja. Johdonmukaista nominalismia edustaa oikeastaan vain kohta 9. Muut variantit ovat kompromisseja, jotka myöntävät että on *jotakin* yhteistä, mutta yrittävät supistaa tuon yhteisen mahdollisimman vähiin.

4. Samanlaisuusnominalismi: yksilöt muistuttavat toisiaan.

5. Luokkanominalismi: erilaisiin luokkiin kuuluminen on yksilöille yhteistä.

6. Mereologinen nominalismi: yksilöt ovat erilaisten mereologisten summain osia.

7. Käsitennominalismi: yksilöille on yhteistä se, että erilaiset käsitteet soveltuvat niihin.

8. Predikaattinomialismi: yksilöille on yhteistä se, että erilaiset käsitteet soveltuvat niihin.

9. Strutsinomialismi: yksilöillä ei ole mitään yhteisiä piirteitä. Piste.

Esimerkki: keltaisuus ja nominalismin variantit

Olio on keltainen jos ja vain jos:

(4') se muistuttaa voikkua, kanarialintuja ja kultasormuksia niinkuin ne muistuttavat toisiaan,

(5') kuuluu keltaisten olioiden luokkaan,

(6') on osa keltaisten objektien mereologista summaa,

(7') keltaisen käsite soveltuu siihen,

(8') sana "keltainen" soveltuu siihen,

(9') kanarialinnut, voikukat ja kultasormukset ovat kaikki keltaisia, mutta niillä ei ole mitään yhteistä.